

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2018, Yıl:6, Sayı:12

Geliş Tarihi:02.02.2018

Kabul Tarihi:12.04.2018

Sayfa:227-249

ISSN: 2147-8872

IX. VE XIII. YÜZYILLARI ARASI SICILYA ADASINDA İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN İZLERİ*

Mehmet Demiralay**

ÖZET

Sicilya 9. Asırda İfrikiye’de Ağlebi devletini kuran Müslüman Araplarca fethedilmiştir. Ağlebilerden sonra Fâtımiler hâkimiyetine geçerek iki buçuk asır İslam beldesi olarak kalmıştır. 11. Yüzyılda adaya hâkim olan Normanlar, var olan yüksek İslam kültürünü reddetmemişler, aksine sahiplenerek ondan faydalanmışlardır. Bununla da yetinmeyip doğudaki entelektüel birikimi başta çeviriler olmak üzere yaptıkları çalışmalarla daha da ileri taşımışlardır. Ağlebiler, İfrikiye İslam tarihi, İslam kültür ve medeniyeti ve Avrupa-İslam etkileşimi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Zira 800 yılında Tunus bölgesinde kurulduklarında, bir asrı geçen süredir var olan kaos ortamını bitirmişler, bölgeye güven ve istikrar sağlamışlardır. Bu güven ortamı başta tarımsal üretim ve ticaret olmak üzere sanayi askeri ve entelektüel kalkınmaya imkân vermiştir. Tâbi oldukları Abbasîleri her konuda olduğu gibi akli bilimlerin çalışılması konusunda da takip etmişler ve kurdukları Beytülhikme ile ilk defa bölgede Tıp, Felsefe, Matematik, Astronomi gibi akli bilimlerin çalışmasını başlatmışlardır. Bu adım sadece bölgeyi etkilemekle kalmamış, Endülüs’e hatta Sicilya’nın fethedilmesiyle de Avrupa’ya kadar etkilerini göstermiştir. Bu çalışmada Sicilya’nın Ağlebiler tarafından nasıl ve niçin fethedildiği, Ağlebilerin adaya ne gibi yenilikler getirdiği ve bunların etkileri, Normanların adaya hâkimiyeti ve yüksek İslam kültürüne sahip çıkıp bunu nasıl geliştirdikleri gibi sorulara cevap aranmıştır. İslam Medeniyetinin Sicilya üzerinden Avrupa’daki etkileri hakkında bir bakış açısı sunmayı öngörmekte ve Normanlar dönemindeki

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta çağ Ana Bilim Dalı, orcid.org/0000-0002-2632-2089, mhmt.dmrly@gmail.com

** Mevcut çalışma “**Ağlebiler Devrinde Sosyal ve Kültürel Hayat**” adlı yüksek lisans tezinin Sicilya bölümünden hareketle oluşturulmuştur.

çalışmaların Avrupa'nın entelektüel ve kültürel hayatına ne derecede etki ettiğinin anlaşılması için bir denemedir.

Anahtar Kelimeler: Ağlebiler, Sicilya, Normanlar, İslam Kültür ve Medeniyeti, II. Frederick, İtalya, Müslümanlar,

TRACES OF ISLAMIC CULTURE AND CIVILIZATION ON THE SICILY BETWEEN THE 9TH AND 13TH CENTURIES

ABSTRACT

Sicily were conquered by Muslim Arabs who founded the state of Aglius in İfrikiyye in the 9th century. After the Ağlebids, the Fatimids became the dominant İslâmic city for two and a half centuries in Sicily. In the 11th century the ruler of the island which is Normans, did not reject the existing high İslâmic culture also benefited from by owning it. They are not satisfied enough, but they are carried forward with their work, including the intellectual accumulation in the east. Ağlebids in İfrikiyye has crucial impact on İslâmists, İslâmic history, İslâmic culture and civilization, and Europe-İslâm interaction. When they were founded at 800 around Tunisian state, they have finished an age of chaos that lasts for a period of time and they have given the region confidence and stability. This confidence and stability firstly led agricultural development and trade and then industrial, military and intellectual improvement. They followed the Abbasids in improving mental sciences like every subject and with the establishment of "Beytülhikme" they initiate the works in mental sciences such as Medicine, Philosophy, Mathematics and Astronomy in that region. This step has not only affected the region, but also influenced Andalusia even the Europe with the conqueror of Sicily. This study has been sought answers to questions such as how and why Sicily was conquered by the Agnies, what innovations the Agnies brought to the island, and the effects of them, Norman ruling over the island and how they protect and improve the İslâmic culture. In addition, it predicts İslâm Civilizations' effect on Sicily and Europe about the collection of the knowledge of Muslim world in Sicily by Normans and being a high İslâmic culture reflection. Also, it is an attempt to understand when and how it influenced Europe's intellectual and cultural life.

Anahtar Kelimeler: Aghlabids, Sicily, Normans, İslamic Culture and Civilization, Frederick II, İtaly, Muslims,

GİRİŞ

Sicilya adası orta Akdeniz'in en büyük adası olup, adada ilk Fenikeliler koloni kurmuştur. Sonra adaya Yunanlılar hâkim olmuş ve ada Yunanistan'ın doğal bir uzantısı olup Helenleşmiştir. Ardından Roma hakimiyetine girmiş ve Hristiyanlaşmıştır. Roma'dan sonra Vandalların ve Ostrogotların egemen olduğu adaya 552'de Bizanslılar hâkim olmuştur. (el-Medenî, 1944, s.20, 26)

Sicilya adasında İslam hakimiyeti Ağlebîler'in adayı H.212/M.827'de fethetmesiyle başlamıştır. (er-Rahmânî, tarihsiz, s. 54) Muaviye b. Ebi Süfyan döneminden beri birçok kez fetih için girişim yapılırsa da sonuç alınamamış sadece ganimetle geri dönmüştür. (Özkuyumcu, 1993, s. 48) (Feyziye Muhammed, 1985, s. 40) Son olarak ise Ağlebî emiri Ziyadetullâh 827 yazında Suse'den, Kayravan kadısı Esed b. Fırat komutanlığında 10 bin askeri 100 gemilik İslam donanmasıyla Sicilya'ya göndermiş ve adanın fethine başlamıştır. (Feyziye Muhammed, 1985, s. 123)

Ada; cihat yapmak, Bizans saldırılarını önlemek, gaza ve ganimet, emir I. Ziyadetullah'ın prestij edinme isteği, fetih için uygun teknik alt yapı ve istikrarın oluşması, Orta Akdeniz'de hakimiyet kurma gibi sebeplerden dolayı fethedilmiştir. (el-Medenî, 1944, s. 40)

Adanın tamamı bir anda ele geçirilememiş, adadaki her şehir tek tek fethedilmiştir. Sahnun ve ordusu ilk fethi adanın o dönemdeki başkenti olan Sirkosa'ya yapmış, orayı alamayınca da fethi daha kolay bir şehir olan Palermo'ya yönelmişlerdir. (Mâlikî, 1994, s. 48) 831'de fethettikleri Palermo'yu adanın başkenti yapmışlardır. (el-Medenî, 1944, s. 41) 1072'deki Norman istilasına kadar ada 78 yıl Ağlebîlerin hâkimiyetinde kalmış sonra Fâtimî Devleti'nin bir müddet de Fâtimîler adına adayı yöneten Kelbîlerin idaresinde kalmıştır. Yaklaşık iki buçuk asır fiilen İslam memleketi olarak ve 500 yıl da İslam kültür ve medeniyetinin bir havzası olmuştur. (Kablî, 2011, s. 38)

Ağlebîler döneminde ada, başkent Rakkade'ye bağlı bir vilayettir. Ağlebîler döneminde başlayan sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler Fatimiler döneminde artarak devam etmiş, özellikle Kelbîler döneminde ada en parlak dönemini yaşamıştır. (Aziz Ahmed, 1980, s. 37) Ekonomik ve ticari gelişim ve ardından gelen refah ve kültürel gelişmeler adayı döneminin önemli merkezlerinden biri haline getirmiştir.

Adanın fethi şu sonuçları doğurmuştur:

Ada siyasi olarak İslam egemenliğine girmiştir. Bizans gücü yok edilmiş ve Orta Akdeniz Müslümanların hakimiyetine girmiştir. Başta Güney İtalya olmak üzere doğu batı yönüne yapılan seferlerde merkez olarak kullanılmak üzere askeri üs yapılmıştır. (Abbâs, 1975, s. 78) Ticaret ve tarım gelişmiştir. Adanın limanları, doğu bölgesi ve İfrîkiye İslam dünyası ile Güney Avrupa arasında ticari bir üs konumuna gelmiştir. Bu ticari gelişmeler halkın refahını arttırdığı gibi devletin askeri harcamaları için de kaynak sağlamıştır. (Bû Şârib Cemîle, 1980, s. 41)

Adanın yerlileri Bizans Rumlarıdır. Fetihle birlikte çok sayıda Arap ve Fârisî unsurlar da adaya göç etmiştir. Adada farklı milletten, dinden ve kültürden insanlar bir araya gelmiştir. Hâkim durumda olan İslam inancı diğer dinlere müsamaha göstermiştir. Bir arada yaşayan halk İslam medeniyeti altında yeni bir kültür inşa etmişlerdir. Bu çok uluslu yeni nüfusa Normanlar, Latin, Yunan, Venedik, Arap ve Fars milletlerinin karışmasıyla oluşan Müslümanlara *Bolani* adını vermişlerdir. (Bû Şârib Cemîle, 1980, s. 48, 50)

Adadaki istikrar, entelektüel çalışmalara da ortam hazırlamıştır. Birçok alim adaya göç etmiş ve burada çalışmalarını sürdürmüştür. İslam mimarisi ve sanatı da adaya taşınmış, ada hızla dini, kamusal ve askeri İslam mimari eserleriyle donatılmıştır. (Bû Şârib Cemîle, 1980, s. 65, 67)

1. Ağlebiler Dönemi Sicilya Adası

Ada nüfusu başta İfrîkiyeden gelene Araplar olmak üzere Şam ve Horasan Arapları, Farisiler, Berberîler, Sekâlîbe denilen Slav asıllı köleler, Sudan asıllı zenci köleler, adanın yerlileri olan Hristiyan Rumlar, ticaret ve özellikle köle ticaretini tekellerine alan Yahudiler'den oluşmaktadır. (Sa'd Zağlûl Abdulhamîd, 1979, s.209)

Adada Kayravân'da olduğu gibi Palermo'da da şehrin merkezine büyük mescit inşa edilmiş ve çarşı pazarlar bu mescidin etrafına yapılmıştır. Palermo Kartacalıların kurduğu bir şehirdir. Adada merkezi, güzel bir yere kurulmuştur. Asıl adı *Machanat*'tır. Adaya sonra Bizanslılar hâkim olmuştur. Bizans'tan da Ağlebî hâkimiyetine geçmiştir. Palermo yüksek değeri olan stratejik değere sahip küçük bir doğal limandır. (el-Medenî, 1944, s. 42) Adanın en büyük kenti Sirkosa ise Helenistik dönemde, Bizans ve Batı Roma zamanlarında adanın doğu sahillerinde adanın başkenti olan şehirdir. (Hamavî, 1977, s. 178)

Palermo Yunanlılarca güvenli liman anlamına gelen *Panormus* adıyla bilinen küçük bir şehirdir. Palermo ismi de buradan türemiştir. Fetihden sonra şehir surlarla çevrilmiştir. Yarım asır içinde İslam kimliğine bürünüp döneminin en büyük ve kalabalık şehirlerinden biri olmuştur. Başta Araplar olmak üzere Mağrib bölgelerinden ve Endülüs'ten, Mısır ve Doğu bölgelerinden hatta Horasan'dan göçler almıştır. (ez-Zehrânî, 1993, s. 90) Ayrıca Avrupa'nın güney sahil şehirlerinden de adaya yerleşenler olmuştur. Şehirdeki nüfusu sur içi almayınca sur dışına da evler yapılmıştır. (Bû Şârib Cemîle, 2014, s. 20)

Ada *Sekâlîbe* denilen Slav asıllı Avrupalı kölelerin İslam ülkelerine özellikle İfrikiye'ye gönderildiği bir üs konumundadır. M.973/H.362'de adayı ziyaret eden İbn Havkal, Sekâlîbe mahallesinin Palermo'nun mahallelerinden biri olduğunu söylemiş ve İbn Seklâb adında büyük bir mescidin olduğundan bahsetmiştir. (ez-Zehrânî, 1993, s. 95) Şehrin vadi tarafında Vâdi-i Abbas adıyla bilinen (günümüzdeki *Oreto*) yeni bir mahalle vardır.(Hazâilî, 2008, s.67) Buraya çarşılar kurulmuştur. İbn Havkal şehirde mescitlerin sayısının fazla oluşundan hayretle bahsetmiş (300 mescit) ve hiçbir büyük beldede bu kadar çok mescidi olan şehir görmediğini söylemiştir. İbn Havkal yine Palermo'nun etrafındaki meyve bahçelerinin ve sayfiye yerlerinin çokluğundan ve güzelliğinden övgüyle söz edip şehrin nüfusunun 300 bin olduğunu söylemiştir. (Himyerî, 1975, s. 125) Bu miktar Kostantiniye ve Kurtuba hariç tutulursa Avrupa şehirlerinin en büyüğüdür. (ez-Zehrânî, 1993, s. 97)

İbni Ebî Dinâr e'l-Kayravâni de şehrin güzelliklerinden övgüyle bahsedip şehrin 3 bölgeden oluştuğunu, eski semt denilen yerde şehrin idare merkezinin kurulup sultanın ikamet ettiğini söylemiştir. Ağlebî emiri, Güney İtalya gazisi ve Cosenza muhâsırı İbrahim b. Ahmed, muhasara devam ederken ölmüş (M. 902) ve Palermo'ya defnedilmiştir. (Sa'd Zağlûl Abdulhamîd, 1979, s.148)

Ada, Ağlebilerin yıkılmasıyla Fatimilere geçmiştir. Fatimiler adına Berberiler yönetmiştir ancak adada sular çoğu zaman durulmamış karışıklıklar ve iç savaşlar yaşanmıştır. Zira Şii olan yeni idâre Sünnî halka rahat vermeyip baskı göstermiştir. Ada yönetimi Fatimiler kontrolünde Kelbiler tarafından yönetildiğinde en rahat ve parlak dönemini yaşamıştır. (ez-Zehrânî, 1993, s. 68) Kelbilerin 100 yıl süren parlak dönemi de bitince ada yine eski günlerine geri dönmüştür. Çok geçmeden 1064'de Normanlar adayı denizden ve karadan kuşatmıştır. Müslümanlar sert karşılık verdilerse de birlik içinde olmadıklarından (3 farklı emir vardır) askeri ve siyasi olarak da varlık gösterememişlerdir. (Gullâb, 2005, s. 92) 1072'de Normanlar adaya ayak basmışlar ve 1091'de de adanın tamamına hâkim olmuşlardır. Palermo'daki büyük mescidi Katedrale çevirmişlerdir. (Abdulhamîd Hüseyin, 2007, s. 208)

Palermo'nun düşmesiyle adada Ağlebilerle başlayan ve 2 buçuk asır devam eden Arap-İslam varlığı sona ermiştir. Ancak siyasi ve idari olarak devam etmese de yüksek İslam kültür ve medeniyeti varlığını 250 yıl daha adada devam ettirmiştir. Bunda şüphesiz en önemli paya adanın yeni hakimleri Normanlar sahiptir. Zira İslam medeniyetini benimseyip ve hatta sahip çıkıp İslam kültürünü devam ettirmişlerdir. Buradaki birikim de İtalya ve Güney Fransa üzerinden Avrupa'ya taşımışlardır.

2. Ağlebiler Döneminde Adada Dini ve Sosyal Hayat

Ada gaza niyetiyle fethedilmiştir. Amaçları İslam'ı yaymak yani *ilâ-yı kelimetullah* 'tır. Niyetleri böyle olunca yerli halka muameleleri de yumuşakça ve hoşgörüle olmuştur. Ruhbanlığın olmadığı, adalet ve muhabbet ilkesini benimseyen bu yeni din, yerli halkın birçoğu tarafından kabul görmüştür. (el-Medenî, 1944, s. 50)

Bu dönemde İslam dünyasında mezhepler teşekkül evresindedir. Adaya gelen yönetici ve âlimler/fakihler arasında Amelî Mezhep olarak Mâlikî ve Hanefî Mezhebi yaygındır. Halk da bunlara meylenmiş İtikâdî olarak da Ehl-i Sünnet düşüncesini benimsemiştir. Adada Mâlikî Mezhebi en yaygın mezheptir. (Muhammed Zeytûn, 1988, s. 241) Zira neredeyse bütün fakihler Maliki Mezhebindedir. (Dibuz, 2010, s. 39) Kayravân'daki Malikî Mezhebi okulu bölgedeki merkezleri beslemiştir. Bu mezhebe tâbi olanlar Arap ve Farisilerdir. Berberiler mezheplere uzak bir tutum sergilemişlerdir. (Eskân, 2004, s. 24) Zira valiler döneminde gördükleri üvey evlat muamelesi ve mezhep çatışmaları onların mezheplere mesafeli durup sadece Kurân ve sünnete tâbi olma refleksi geliştirmelerine neden olmuştur. (Muhammed Zeytûn, 1988, s. 246)

Adada Müslümanlardan başka yerli halkın inancı olan Hristiyanlık vardır. Katolik dünyasına yakın olmalarına rağmen Yunanistan'ın Bizans'ın uzantısı olup Ortodoks Hristiyanlığını benimsemişlerdir. (Mu'nis, 2000, s. 51) Yahudiler Hristiyanlar kadar olmasa da adanın diğer sakinleridir. Müslümanlarca her ikisine de hoşgörü ile muamele edilmiş ve ibadet özgürlüğü tanınmıştır. (Aziz Ahmed, 1980, s. 29)

3. Ağlebîlerin Adaya Etkileri

Ağlebîler fetihten sonra hızla adanın imarına ve İslâm kültür ve medeniyetinin adaya yerleşmesine çalışmışlardır. (el-Kayravânî, 1994, s. 31) Kurdukları Ketâtîp'ler ile adadaki Müslüman halkın çocuklarına Arap dilini, temel dini bilgileri ve Kuran-ı Kerîm'i öğretmişlerdir. Mescitler inşâ ederek buralarda hem ibadet edildi hem de daha ileri seviye din eğitimi çalışmaları yapılmıştır. (ez-Zehrânî, 1993, s. 201)

Adada endüstriyel üretim yapılmıştır. Altın, gümüş, sürme, demir, kurşun, amonyak, tuz, kibrit, işlenmiştir. Özellikle altın madeninin işlenmesi meşhurdur. Cebel-i Zeheb'ten çıkarılan altın, adada mâhir ustalarca işlenir ve Avrupa başta olmak üzere Endülüs, İfrîkiye, Mısır, Şâm bölgelerine ihraç edilmiştir. Avrupalılar bu sanatı Sicilya'dan almıştır.

Adadan sarı kibrit çıkartılmıştır ki başka yerde onun kalitesinde olanı yoktur. 3 kuyudan petrol çıkartılmıştır. Boya üretimi ve aydınlatmada kullanılan petrol, Sirkosa'da Minav kalesinde yılın sadece 3 ayında, Şubat, Mart, Nisan'da çıkartılmıştır.

Adada zengin demir yatakları vardır. Çıkarılan demirden yüksek kalitede ve fiyatta aletler yapılmıştır. Belherâ bölgesinden çıkarılan demir, silah sanayii ve gemi imalatında kullanılmıştır. Gemi yapımı için gerekli kereste Cebel-i Nar'dan (Etna Yanardağı) getirilmiştir. (Sa'd Zağlûl Abdulhamîd, 1979, s.206)

Kumaş boyama endüstrisi yaygındır. Aynı şekilde ahşap boyama teknikleri de yine Ağlebîler tarafından adaya getirilmiştir. Özellikle boya sanayiinde kullanmak için sumak dikip ziraatını yapmışlardır.

Adada üretimi meşhur olan diğer bir endüstri dalı kağıt sanayiidir. Avrupa'da kağıt üretimi bilinenin aksine İspanya'dan çok daha önce adada yapılmıştır. 1250'lerde Avrupa'nın en büyük kağıt ihraç edeni İtalyadır.

Ada tarım için uygun verimli toprak ve bol suya sahiptir. Ağlebîler adada geliştirdikleri tarım politikalarıyla zeytin ve zeytinyağı üretimini geliştirmişlerdir. İlk defa ada, pamuk, pirinç, hurma, turunçgiller, limon ve şeker kamışı dışbudak tarımı yapmışlardır. O dönemde adada Zaferan, portakal, karpuz, soğan gibi ürünler de bolca yetiştirmişlerdir. Adada tarımsal üretimi arttırmak için sulama sistemleri kurmuşlar, engebeli arazilere taraçalar yapıp ekilen arazileri genişletmişlerdir. Tarım konusunda tecrübesi olan aileleri Tunus'tan alıp adaya iskân ettirerek yerli halkı bilinçlendirmişlerdir. (el-Medenî, 1944, s. 211)

a. Zirâî Alandaki Etkileri

Sicilya'da Arap hâkimiyeti, adanın ekonomik ve toplumsal gelişim açısından çok önemli değişiklikler yaşayıp ilerlemesine neden olmuştur. Ağlebîler öncesi adada tarımla ilgili geniş arazi mülkiyeti sistemi vardır (*Latifundia*). Büyük araziler belirli kişilerin elindedir. Bu sistemi kaldırılarak küçük arazi mülkiyeti sistemi kurmuşlardır. Ağlebîler adaya yeni tarım yöntemleri ve yeni tarım ürünleri getirerek adadaki tarımsal ekonomiyi canlandırmışlardır. Zirâî hayata dair yaptıkları katkılar sadece bunlarla kalmayıp tarımla ilgili yeni kelimeleri de adanın diline kazandırmışlardır.

Günümüzde zirâî alanda adada kullanılan birçok kelime Arapça kökenlidir. Özellikle zirâî sulama, ev ve tarım aletleri isimleri ve toprak verimine dair birçok kelime Arapçadan Latinceye geçmiştir. Örneğin Arapça Enginar demek olan Hurşûfe Sicilya'da Carcioffa, İtalyancada Carciofo ve İngilizcede Artichoke olarak kullanılmıştır.

Ağlebîler döneminde adaya ilk defa pamuk tohumu ve dut ağaçları getirilmiştir. İpekböceği için getirilen bu ağaçlar ipek sanayisini başlatmıştır. Tabaklama ile boya sanayinde kullanılan Sumak ve Hurma ağacı da adaya yine Ağlebîler tarafından getirilmiştir. Ada pirinç tarımını da yine Ağlebîlere borçludur. Bugün o dönemde getirilen narenciye ve Limon adanın başlıca ihraç ürünleridir. Şeker kamışı adaya Ağlebîlerin getirdiği diğer sanayi ürünüdür.

Papirüs bitkisi, kavun, Halep fıstığı adada tarımına başlanan diğer tarım ürünleridir. Bu yeni ürünler adanın ekonomik durumunu değiştirmiştir. Ada ekonomik olarak kalkınmış, zenginleşen halk refaha kavuşmuştur.

Diğer önemli bir gelişme buğdayda yaşanmıştır. Adada ekimi yapılan mevcut buğday, az verim veren ve zor öğütülen bir buğday cinsidir. Ağlebîler adanın iklimine ve toprağına uygun buğday tohumunu İfrikiye'den getirip verimi yükseltmişlerdir. Besin değeri de yüksek olan bu buğday sıcak iklime uygun, az bir yağmurla büyüeyebilen bir cinstir. Bozulmadan uzun süre muhafaza edilebiliyor olması da kıtlıkla başa çıkma noktasında saklanması ve korunması adına idealdir. Denizden yapılan taşımalarda nem almadığından ada dışına ihracatı kolayca yapılmıştır.

Adada Narenc'in günümüzdeki adı *Naranzu*'dur. Narencin çiçeği için de *Zagara* denir. Arapçada'ki çiçek anlamına gelen *Zehra* kelimesinden alınmıştır. Su değirmeni demek olan *Nâ'ûra* adada *Naira* olarak söylenmiştir. Su havuzu demek olan *Sâniye*, *Senia* olarak, sulama için yapılmış Su Çarkı anlamında kullanılan *Câbiye*, adada *Gebbia* olarak söylenmiştir. Dolap beygiri anlamına gelen *Sâkiye* de *Zachia* olarak geçmiştir. Susam yağı çıkartılan yer demek olan *Mas'ara* (usare, öz çıkarma) da *Mazzara* diye kalmıştır. (et-Tayyibî, 1990, s. 125)

Sicilya üzerinden, Arapçadan İtalyanca ve Avrupa dillerine geçen kelimelerden bazıları da şunlardır:

Arapça *Emîr* kelimesi Sicilya'da *Ammiragghiu*, İtalyancada *Ammiraglia*, İngilizcede *Admiral* olarak kullanılmıştır. Farsça kökenli olup Arapçaya geçen *Bazar* kelimesi de *Bazzariotu*, Kahve kelimesi İtalyanca *Cafe*, İngilizce *Coffee* ve bu kelimenin türevleri kullanıldı. Şerbet kelimesi *Sorbet*, Farsça *Karbân* olup Arapçaya geçen *Kervân* kelimesi Sicilya'da *Carvana*, İtalyancada *Carovana* olarak söylenmiştir. *Fıstık* Ağlebîlerin adaya getirdiği yeni tarım ürünlerinden biridir. Bu kelime Sicilya'da *Pistachio* olarak söylenmiştir. İngilizce alkol kelimesi *Al-Kuhl* (sürme) anlamındaki Arapça kelimedenden geçmiştir.

Limon ve portakal Ağlebîlerin Sicilya'ya getirdiği diğer yeni tarım ürünlerindedir. Bu kelimeler de ada diline ve İngilizceye aynı şekilde *Lemon* olarak geçmiştir. *Narenc* kelimesi İngilizcede *Orenge* olarak yer bulmuştur. Arapça içmek anlamında *Şirb* kökünden türemiş İngilizce *Soup* (şurb) çorba olarak kullanılmıştır. Farsçadan Arapçaya geçen patlıcan

anlamında kullanılan *al-Badinjan* kelimesi Katalancada *Alberginia*, Fransızcada *Aubergine* olarak karşılık bulmuştur. Ham meyve anlamında kullanılan Arapça *el-burkûk* kelimesi aynı anlama gelen Latince *Praecoquum* olarak söylenmiştir. Pamuk anlamında kullanılan *koton/keten* kelimesi de yine *Cotton* olarak söylenmiştir. Şeker anlamındaki Arapça *Sukkar* İngilizceye *Sugar* olarak geçmiştir. (Azîz Ahmed, 1980, s. 107)

Arapça *Ta'rîf* kelimesi İngilizcede *Tariff*, İtalyanca ve Sicilya'da *Tariffa* olarak kullanılmıştır. Arapça *Kadı/Kâdî* kelimesi Sicilya diline *Caitu*, *Caytu*, *Gaitu* olarak geçmiştir. İspanyolcada da *Cayado*, *Gayato* olarak kullanılmıştır. Arapça *Kubbe* kelimesi Sicilyada *Cubba* olarak Fransızcada *Cupole* olarak, İspanyolcada da *Al-Cubilla* olarak kullanılmıştır. (Azîz Ahmed, 1980, s. 107) Şapel (Cappella) kelimesi de Aziz Martin'in cübbesinin saklandığı yer, dua evi anlamında olup, *Cabba*, Arapça külahlı cübbe kelimesinden alınmıştır.

Günümüzde sıkça kullandığımız magazin kelimesi Arapça Mahzen ve Mağaza kelimesinden türemiş, İtalyancada Magazzino, İngilizcede Magazine, Fransızca Magasin diye kullanılmıştır. Safari kelimesi Sefer kelimesinden, sıfır anlamında kullanılan Zero yine Arapça sıfır kelimesinden şifre (Shifre) kelimesi de yine sıfır kelimesinden alınmıştır. Mafyasıyla Dünyaca üne kavuşan adada Haşhaşilerin faaliyetleri vardır. Gizli örgüt olmaları sebebiyle Arapça Mahfi (Gizli) demek olan kelimedden Mafia olarak adanın diline geçmiştir. Günümüzde *Ferrari* olarak bilinen araç markasının adı Arapça *fîrâr* kelimesinden *Ferrârî* (Seri koşan at) olarak İtalyancaya geçmiştir. (Azîz Ahmed, 1980, s. 107)

İtalya başta olmak üzere Pisa, Floransa, Cenova gibi şehirlerde mimari eserlerde İslâm mimarisi izleri açıkça görülmektedir. Özellikle kuleler ve kilise kule ve kubbeleri İslam minare mimarisinden alınmıştır. Ravello'daki Sen Giovanni del Toro kilisesi havuzları Eyyûbî ve Fâtîmî mimarisiyle yapılmıştır. Kale ve burçlarda da İslam mimarisinin izleri vardır. Bonifato ve Entella kaleleri ve özellikle Galatamauro (kal'atu'l-'arab) Tunus sur ve Ribatarına benzemektedir. Galata kelimesinin kökenini Arapça Kale/Kal'a kelimesi olması muhtemel görünmektedir. (Azîz Ahmed, 1990, s. 114)

b. Sanayi Alanındaki Etkileri

Arap-İslâm kültürünün Avrupa'ya katkısının en önemli olduğu alan şüphesiz kağıt sanayiidir. kağıt olmasaydı matbaalar olmaz ve halk arasında kitap yaygınlaşmazdı. Zira Rönesans'ın ortaya çıkışının en önemli etkenlerinden biri matbaadır. Kağıttan önce yazı papirüslere ve tabaklanmış derilere yazılmıştır. Ağlebîler döneminde İfrikiyede başlayan kağıt üretimi buradan Sicilya ve Endülüs'e geçmiştir. Palermo, Avrupa'da kağıt üretiminin ilk yapıldığı şehirdir.

Adada diğer bir sanayi kolu ipekböceği yetiştiriciliğidir. İpekböceği ile birlikte ipek dokuma da gelişmiş, adadan İtalya'ya geçmiştir. 13. Yüzyıla girilirken birçok İtalya şehrinde ipekböceği yetiştirilmektedir. II. Frederick ipek üretimini desteklemiş ve güçlendiren çalışmalar yapmıştır. Ağlebîler döneminden itibaren ipek üretiminde en önemli bölge Sicilya ve İtalya'nın güney burnu olan *Calabria* şehirleridir. (Raslan, 1980, s. 51) Arslan Yürekli Richard 1191'de Sicilya *Messina*'da iken bir akşam yemeğinde 300 kişinin üzerinde rahatça yemek yiyebileceği büyüklükte ipek masa örtüsü kullandığı kaynaklarda zikredilir. Bu

büyükte bir ipek dokuma oldukça gelişmiş bir ipek sanayii gerektirir. (et-Tayyibî, 1990, s. 126)

Şeker kamışı üretimi adaya Ağlebîler döneminde getirilmiştir. Adanın en önemli tarım ürünlerinden olmuştur. Zira Palermo'nun etrafındaki sulak alanlar tarımını yapmaya oldukça elverişlidir. Şekerden önce tatlandırmada bal kullanılmıştır. Şeker kamışının üretimi sonrası bal kullanımı, yerini şeker bırakmıştır. Avrupa'ya şeker adadan geçmiştir. 14. asır başlarına kadar Avrupa şeker kullanımını bilinmemektedir. Arapça *Sukkar* demek olan şeker Avrupa dillerinde *Sugar* olarak söylenmiştir. Farsça'da şekerleme anlamında kullanılan *Kand* kelimesi İngilizce'ye *Candy* olarak geçmiştir.

Palermo şehrinin 30 km doğusunda bir sahil kenti olan sonradan adı *Trabia* olacak olan şehre Araplar *Terb'ia* (4'lü) demişlerdir. Zira şehrin bulunduğu yer dört bir yanı göre hâkim bir yerde ve karşısındaki İtalya'nın Calabria şehrine bakan, doğu tarafındaki Hristiyan şehirlerini ve Batı tarafındaki Müslüman şehirlerini gören orta bir yerdedir. (İbn İzârî, 1983, s. 289) Bu şehrin akarsu ve dereleri oldukça boldur. Bunların üzerinde de birçok su değirmeni vardır. Buralarda buğday öğütülmüş, *İtriya* yapılmıştır. *İtriya*, İtalyan Martino Marino'nun tanımına göre: *Buğday unundan yapılan bir çeşit içi dolu ince uzun erişte yahut spaghetti makarnasıdır*. Bunun adadaki adı da *Etria*'dır. Doğu İspanya'daki ismi ise *Eletria*'dır (Etria'nın elif-lam takılı hali). Harezmi *Mefâtihu'l-'Ulûm* adlı eserinde, *İtriya*'nın için Şam beldelelerinin yemeği olduğunu söylemiştir.

İtriya denilen bu makarna türü yemek, Arap dünyasınca özellikle uzak yolculuk yapan askerler ve tüccarlar gibi gruplarca yaygın olarak kullanılmaktadır. Ağlebîler adanın fethiyle bunu adaya taşımışlardır. Önceleri alt tabaka tarafından kabul gören bu makarna daha sonra elit zümrece de kabul görmüş ve çeşitli usullerle kullanımı yaygınlaşmıştır. Oradan da İtalyan mutfağına geçip Spagetti olmuştur. (et-Tayyibî, 1990, s. 127)

Adadaki Norman Hâkimiyeti ve İslam Medeniyetinin Etkileri

a. Normanlar

Kuzeyli adamlar denilen (*North-men*)'lar Vikingler olarak da bilinir. İskandinav bölgelerinden güneye inmişler ve Avrupa'yı istila etmişlerdir. Sicilya adasına da 1061'de istila etmişler ve 1091'de adanın tamamını ele geçirmişlerdir. Ada, Fâtimî kontrolündeki Kelbîlerin yönetimi sona erince 3 Arap emiri arasındaki anlaşmazlıklar Müslümanların birlik içinde olmasına engel olmuş ve Normanların adaya hâkim olmasına imkân vermiştir.

Normanlar adaya hâkim olunca ilk olarak kontrolü sağlamaya çalıştılar. Müslümanlara hoşgörülü yaklaşıp onlardan her konuda faydalanmışlardır. I. Roger'in Bizans'a karşı yaptığı savaşta Müslüman askerler de vardır. II. Roger'in muhafız birliğinin okçuları Müslüman askerlerden oluşmaktadır. Tecrübeli devlet adamlarını istihdam edip devlet işlerinde danışmanlıktan, teknik işlere kadar her alanda yararlanmışlardır. Yönetim usulleri, divanı, askeri usulleri uygulamaya devam etmişlerdir. Kraliyet sarayında Latince *Duana de Secretis*, Yunanca *Mega Sekreton* ve Arapça *Divân-ı tahkik e'l-ma'mûr* yazılmıştır.

Mimaride İfrikiye usulü, geniş kavisli kemerli yapılar, kiliselerde Kayravân meşidlerinin kubbelerine benzeyen kubbeler, Müslüman sultanlarının sarayları gibi saraylar, kasırlar, harem daireleri, saray kadınlarının doğuyu taklit ederek giydikleri Müslüman elbiseleri, İslam medeniyetinin adadaki izleridir. Normanların en parlak ve İslam kültür ve medeniyetinin en gelişmiş olduğu zaman olan II. Frederick zamanından sonra Müslümanların sahip olduğu tolerans bitecek ve Müslümanların malları yağmalanıp din değiştirmelerine öldürülmelerine ya da köle yapılmalarına başlanacaktır. 14. yüzyılın başlarında artık Müslümanlar ya ada dışına sürülmüş ya da Hristiyanlaşmıştır. (Aziz Ahmed, 1980, s.70)

Şekil 1: Sol resim, Palermo (Sicilya) Katedrali kubbesi Sağ resim, Zeytûne Câmii kubbesi (Tunus)

b. İslam Medeniyetinin Norman Sikkelerine, maliye ve idari sistemine etkisi

Adada İslam sonrası dönemde basılan Norman paralarında da İslam tesiri açıkça görülmektedir. Fatimiler sonrası 1092’de adaya hâkim olan Normanlar, İslam paralarını taklit ettiler. Fatimi halifesinin lakabı olan ve paraların üzerine yazılan *e’l-Mutezbillah* lakabını *Nâsiru’n-Nasrâniye* (Hristiyanların yardımcısı) olarak bastırıldığı sikkeler üzerine yazdırarak taklit etmiştir. (Aziz Ahmed, 1980, s. 74) Bununla da kalmamış uzun yıllar adaya hâkim olan Normanlar bastırdıkları paraları Arapça Kufi yazıyla darp ettiler. Paraların üzerinde *Lâ İlâhe İllallâh Muhammed Rasûlullâh* yazısı vardır. (et-Tayyibî, 1990, s. 128)

3 Norman kralı bizzat Arapça lakablar kullanıp paralarına yazdırdılar. 2. Roger *e’l-mu’tezbillah*, 1. William *e’l-hâdi bi emrillah*, 2. William *e’l-müste’izbillah* lakablarını kullandılar. (Aziz Ahmed, 1980, s. 74)

Şekil 2: e'l-Melik Tanqrir (Kral Tancred 1189-1194)

Şekil 3: Roberto II, Guiscardo 1059-1085 Kelime-i Tevhid

Şekil 4: Hicri tarihli para

Şekil 5: e'l-Melik Tanqrir, (Kral Tancred 1189-1194)

Şekil 6: II. William 1166-1189

Şekil 7: Roberto II Guiscardo 1059-1085 Kelime-i Tevhid

Şekil 8: Roger II, 1130-1154-1140

Sadece Sicilya'da değil bölgede para adı olarak kullanılan *Tari* de Arapça kökenli kelimedir. Sicilya Ağlebîlerce fethedilince adada basılan paralara *Tari* denilmiştir. Çeyrek dirhem ve yeni para anlamına gelen *Tari* Güney İtalya, Malta ve Sicilya'da İslam sonrası da kullanılmaya devam edilmiştir. (et-Tayyibî, 1990, s. 153) Sicilya'da hicri 5. asra kadar kullanılmaya devam edilmiştir. Malta'da ise 1814'de hala kullanılmaktadır. Bu paralar Güney Fransa, Katalonya ve Kuzeydoğu İspanya'da da kullanılmaktadır. Provence şehrinde 13.asra kadar *Tarin*, Katalonya'da 14. yüzyıla kadar *Tari* adıyla kullanılmıştır. (et-Tayyibî, 1990, s. 153)

İngiliz Normanları ile Sicilya Normanları arasında miladi binli yılların sonlarından itibaren sıkı bir bağlantı olduğuna dair tarihi vesikalar vardır. İngiliz-Norman mali sistemi *Theexchequer*'dir. (et-Tayyibî, 1990, s. 129) Bu sistemde tutulan günlük kayıtlar Sicilya'daki

divan kayıtlarının aynısıdır. (Aziz Ahmed, 1980, s. 76) Zira Normanlar idari bürokraside adadaki Müslümanlara görev vermişlerdir. Özellikle Roger'in idari sistemi Arap idari sistemidir. Doktoru Arap bir Müslümandır. Katipleri birçok dil bilmektedir. Devlet kayıtlarını Arapça, Yunanca ve Latince tutmuşlardır. Onlarda idari işleyiş ve mali çalışmalara dair çok sayıda defter ve günlük kayıt tutmuşlardır.

Adada Normanlar öncesi kullanılan Müslüman Arap mali sistemi olan *Divân-ı Tahkik*, Norman kralları tarafından kullanılmıştır. Adı da *Dohana Secretis*'tir. İngiliz-Normanlarının mali sistemi bunun aynısıdır. Bu durumda İngiliz mali sisteminin adadaki İslam mali sisteminden alınmış olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Beytül-mâl olan *Divân-ı Ma'mûr* yine Normanlarca *Vilteins* adıyla devam etmiştir. Bu divan daha çok *Divân-ı Tahkik*'in bir kolu olup tarıma elverişli olan ve olmayan arazilerin kaydı, satışı ve gelirlerine bakmaktadır. Bu kayıtlara *Defatari* yahut *Deptari* denilmektedir ki aslı Arapça defter kelimesidir. Arapça toprak ve askeri bölge anlamında kullanılan *İklîm* kelimesi de aynen kullanılmaya devam ettiler. *Emir* kelimesini *Emiratus* olarak, *Sâhib*, *Âmil*, *Hâcib* gibi idari görevler ifade eden kelimeleri de aynı şekilde kullandılar.

II. Roger dönemi merasimleri Latince Yunanca ve Arapça yapılmıştır. Kararları da aynı şekilde bu üç dilde yazılmıştır. Roger Müslüman sultanlara özenip taklit etmiş Müslüman sultanların yaptığı gibi Arapça unvanlar taşımıştır. Onun unvanı *el-Melikü'l-Mu'azzamu'l-Kaddîs*'dir. Fatimi halifesini de taklit ederek *Nâsiru'n-Nasrâniye* (Hristiyanların koruyucusu) unvanını da kullanmıştır. (Aziz Ahmed, 1980, s. 74)

Tacı Bizans tarzında yapılmıştır. Ancak giydiği pelerin doğu tarzındadır ve üzerinde Kûfi yazılar vardır. Üzerinde yine güzel resmedilmiş, saldıran leopar tasviri vardır.

Şekil 9: Çevresinde kufi yazı olan II. Roger'a ait ipek pelerin

Onun hayat tarzı tam anlamıyla Müslüman doğuludur. Ayrıca Müslüman sultanlara hayrandır. Onlar gibi kasırlar inşa etmiştir. Eşlerine ait köşkler yaptırıp onlarla gezintiye çıkmıştır. Harem dairesi yaptırmış ve Müslüman sultanlar gibi Fetâyâ istihdâm etmiştir.

Mahkemeler Bizans hukuk sistemiyle çalışmaktadır. Ancak geçiş alayları merasimler Arap tarzında icra edilmiştir. Arap sultanlarının olduğu gibi kralın *Hâcib*, *Silahtar*, *Kamadâr*'ı vardır.

I.ve II. William zamanında İslam kültürünün etkisi devam etmiştir. Bu iki kral da Roger kadar sûreten Müslümanlar gibi yaşamıştır. Akıcı şekilde Arapça konuşmuştur. I. William Sudanlı Müslüman askerlerin yanında Normanlardan oluşan bir atlı muhafız birliği kurup Normanları Sudanlı muhafızların emrine vermiştir. William'ın doktor ve münecimleri de Arap'tır. Bunların bazıları Müslümandır. Endülüslü İbn Cübeyr adaya yaptığı seyahatte kralın adeta Müslüman sultanları gibi olduğunu söylemiştir. Saray kadınların giysileri Müslüman kadınların giysileri gibidir. Kumaşlar, taktıkları ziynet eşyaları, çektikleri sürmeler ve kokuları Müslüman kadınlarınkı gibidir.

Müslümanların ve Yunanlıların imamları, Norman hakimleri/kadıları, kilise büyükleri, kralın meclisinde (*Curia Rigis*) ve Norman hükümetinin ana organı olan büyük mecliste (*Magna Curia*) kralın yanında durmuşlardır. Askeri usul ve tekniklerle askeri aletlerin yapımında Müslümanlardan yardım almışlardır. Mancınıklar yapıp Arap mühendisleri sur yapımında istihdam etmişlerdir. (Aziz Ahmed, 1980, s. 76)

c. Coğrafya

Avrupalılar coğrafya kitapları ve Arap seyahatnâmelerine dair birçok kitaba aşınaydı. Ancak 19.yüzyıla kadar Afrika kıtasının iç bölgelerini bilen tek bir Avrupalı seyyah yoktur. Referansları yine Arap seyyahların kitapları ve haritalarıdır. Küresel dünya o dönemde Avrupalıların bireysel anlamda ciddiye alıp ilgilendiği bir iş değildir. Coğrafi keşifler Müslüman Arap denizcilerin yardımları ve katkılarıyla yapılabilmektedir. Avrupalıların İdrisî, Yakubî gibi yetiştirebildikleri coğrafyacılara yoktur. İdrisî I.Rogar için yazdığı coğrafya kitabında Çin'den Hint'ten Kuzey İfrikiye ve iç bölümlerinden bahsetmektedir. Günümüz şartlarında bile bu coğrafyaları bireysel çabalarla gezmek maddi manevi güç gerektiren bir iştir. Orta çağ tarihinde onun kitabı coğrafya alanında en önemli kitaptır. Dünyanın küre olduğunu da söyler. Toprak, yeryüzü, Dünya anlamında kullanılan İngilizce'ye *Earth* olarak geçen kelimenin de Arapça *Ard/Arz* (Yeryüzü) kelimesi olduğu, bu etkiyi kanıtlayan bir husus olsa gerektir. (Et-Tayyibî, 1990, s. 129)

d. Latinceye yapılan Çeviriler

Sicilya adasının İslam tarihi ve yapılan çevirileri çalışan Michele Amari'nin bu konuda çok önemli bir yeri vardır. (er-Receb, 1857, s.34) Avrupa Endülüs ve Sicilya üzerinden özellikle Sicilya'da Norman kralı II. Frederick'in Michael Scot'a yaptırdığı çeviriler, Avrupa Rönesans'ına etkilemiştir. II. Frederick ilmi çalışmaları destekleyen ve bu çalışmalarla bizzat ilgilenen bir kraldır. İslam medeniyetine ilgisi oldukça fazladır. İbn Seb'in onun felsefe ile ilgili sorularına cevap verdiği bir kitap kaleme almıştır. (Aziz Ahmed, 1980, s. 104) Birçok dil

bilen ve alimleri koruyup gözeten bu kral, sonra Roma-Germen İmparatoru olmuştur. İslam hukukunu kanunlaştırınca Müslüman olmakla suçlanıp papa tarafından iki kez aforoz edilmiştir. Ayrıca Katolik kilisesi tarafından Müslümanlara olan hayranlık ve yakınlığı sebebiyle sürekli dışlanmış kâfir ilan edilmiştir. Müslümanları sevmesi ve himaye etmesi o kadar ileridir ki öldüğünde Müslümanlar ağlayıp yasını tutmuştur. (Aziz Ahmed, 1980, s. 101)

e. Tıp Alanında

İlk defa İmran b. İshak tarafından İfrikıye’de, Kayravanda, başlayan tıp çalışmaları onun yetiştirdiği öğrencileri eliyle önce bölgeye sonra Sicilya adasına ve oradan Avrupa’nın güney bölgelerine yayılmıştır. (Koveydar, 2013, s. 12) İtalya’nın güneyinde sahil kenti olan *Salerno* kenti tıp çalışmalarının yapıldığı bir merkezdir. (Muhammed Zeytûn, 1988, s.462)

Ağlebîler ve Arap Müslümanlardan sonra tıp çalışmalarını Norman kralları devam ettirmiştir. Miladi 11. Asrın sonlarında İfrikıyeli Kostantin, *Salerno*’yu ziyaret ettiğinde burada tıp çalışmalarını görmüştür. (Koveydar, 2013, s. 9) Tunus’a dönüp tıp eğitimi almış sonra da İtalya’ya yerleşmiştir. Tıp çalışmalarına devam etmiştir. Venedikli *Monte Cassino Benedict* manastırında râhip olmuştur. Bu manastır 529’da Saint Benedict tarafından yapılmış bir *Pagan Abbey*’i (Manastır)’dir. Çok defa yıkıma uğramışsa da her defasında daha büyük şekilde yükselmiştir.

Şekil 10: Monte Cassino Benedict Manastırının günümüzdeki hali

İfrikıyeli Kostantin, kalan günlerini Manastır’a kapanıp ölümüne kadar (1087) Tunus’tan getirdiği Arapça tıp kitaplarını Latinceye çevirmekle geçirmiştir. Onun çevirdiği kitaplar İmran b. İshak’a ait *Mâlihûlya* adlı eser ve İmran’ın öğrencisi olan İshak b. Süleyman’a ait humma hastalığı ile ilgili kitaptır (*Kitabu’l-Hummiyât*). Yine İmran’ın diğer öğrencisi İbn Cezzar e’l-Kayravanî’nin unutkanlık hastalığı ve ilacına dair yazdığı *Zâdü’l-Müsâfir* adlı kitabı da çevirmiştir. Çevirdiği *Kâmilü’s-Sanâ’atü’t-Tıbbiye* adlı eser Avrupa’da tıp adına çevrilmiş en büyük eser olmuştur. Ali İbn Abbas e’l-Mecûsî’ye ait olan bu kitap *Künnâş* yahut *e’l-Kitâbü’l-Melikî* adıyla bilinmektedir. Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. İran’ın Şiraz şehri yakınlarında doğduğu ve Zerdüş’t bir babanın oğlu olduğu bilinmektedir.

Çok iyi bir tıp eğitimi almış ve bir melik için bu tıp kitabını telif etmiştir. Kitap Avrupalılarca *Haly Abbas* olarak bilinmektedir. O, XI. yüzyılda Arap Müslüman tıpçıların en büyüklerindedir. Kitabına kendi zamanına kadar gelen bütün tıp bilgisi birikimini toplayıp yazmıştır. (Aziz Ahmed, 1980, s. 130)

İfrikıyeli Kostantin, Arapça ve Latinceyi mükemmel şekilde çevirilerinde kullanamamıştır. Zira Arapçası bu kitapları mükemmel derecede çevirebilmesi için yetersizdir. Yine de onun çevirileri önemlidir ve batıya yayılmıştır. *Salerno*'da tıp çalışmaları ve eğitimi bu çevirilerle başlamıştır. (Aziz Ahmed, 1980, s. 132)

Salerno'da tıp çalışmalarına Kostantin'den sonra Stefan el-Bîzî devam etmiştir. Sicilya'ya geçen Stefan muhtemel ki burada Arapça öğrenmiştir. Sonra Antakya'ya gitmiştir (1108). Antakya'da *Bîzîyyîn* adında ona nispet edilen bir mahalle olduğu bilinmektedir. Bundan sonra Stefan e'l-Antâkî olarak anılmıştır. Antakya'da tıp icazeti alıp el-Mecûsinin eserini yeniden tercüme etmiştir. Bu tercüme Kostantin'in tercümesinden daha meşhur ve çok daha iyi bir tercümedir. Adı *Liber Regius* olan bu kitap, *el-Kitabu'l-Melikî'nin* tercümesidir. Stefan tercümenin başında ilmin kaynağına ulaşmak için Arapça dilini iyi öğrenmenin öneminden bahsetmiştir. Aynı şeyi Arapça ve Yunancayı çok iyi bilen Sicilya ve *Salerno*'daki tıp alimleri de söylemişlerdir. (et-Tayyibî, 1990, s. 102)

Bu tercüme sonraki asırlarda da devam etmiştir. Orta zamanların sonlarına doğru yaşayan büyük mütercimlerden biri de Ferc b. Sâlim'dir. Aslen Sicilyalı olup adanın *Faragut* şehrinde. *Salerno*'da tıp eğitimi almıştır. II. Charles'e 1279'da Razi'nin kitabını tercüme etmiştir. Adı *Liber Continens* olan bu kitap orta zamanların Avrupa'sında tıp kitaplarından müracaat edilen en önemli eseridir. (et-Tayyibî, 1990, s. 103)

f. Matematik bilimleri alanında

Normanlar zamanında İslam dünyasındaki matematik kitapları Latinceye tercüme edilmiştir. Birleşik krallık doğumlu (d.1080 ö.1152) Bath'lı Adelard, Sicilya ve Müslüman doğuyu ziyaret etmiştir (1150). Matematik bilimlerine katkısı çok olmuş, Harezminin *e'l-Kitâbu'l-Hesâb (Algorism)* adlı matematik kitabını Latinceye tercüme etmiştir. *Algorism* kelimesi *hisâb* için kullanılan en eski kelimedir. Öklid'in kitabında böyle kullanılmıştır. Arapçaya *hisab* diye geçmiştir. Kelime kökü çakıl taşı demektir. Sayı saymakta çakıl taşları kullanıldığından böyle söylenmiştir. Hesap makinesi demek olan *Caculator* de aynı şekilde çakıl taşı demek olan Latince *Calcul* kökünden türemiştir. (et-Tayyibî, 1990, s. 103)

Arap rakamlarının Avrupa'ya girişi de İtalyan matematikçi Leonardo Fibonacci diğer adıyla Pisa'lı Leonardo (1170-1250) ile olmuştur. (et-Tayyibî, 1990, s. 134) *Kitâbu'l-Mi'dâd* (Hesap Kitabı) *Liber Abaci* (m.1202) Arap Cebir'i üzerine yazılmıştır. (Azîz Ahmed, 1980, s. 103) Leonardo gerek Doğu gerekse Kuzey İfrikıye İslam dünyasını yakından tanıyan biridir. Zira babası Kuzey İfrikıye'de *Bicâye*'de gümrük memurluğu da yapmış bir tüccardır. *Bicâye*'de hesap öğrenmek için Müslüman bir matematik öğretmeninden ders almıştır. Ayrıca Mısır, Yunanistan, Suriye, Cezayir, Tunus ve Sicilya'yı dolaşmıştır. Gezileri boyunca İslam matematiğini öğrenmiş kitaplarını okumuş ve sıfır sayısını öğrenmiştir. 1200 yılında *Pisa*'ya geri dönünce de meşhur sayılar kitabını yazarak Avrupa'ya sıfırı ve ondalık sayı sistemini

tanıtmıştır. Leonardo'nun en büyük hizmeti Harezmi matematiğini ve Arap-Hint rakamlarını Avrupa'ya tanıtmak olmuştur. Kitabını *Liber Bonacci* olarak yazmıştır. *Bonacci* adı onun aile veya kendisiyle alakalı bir isim değildir. *Bonacci* Arapça *Bû (Ebû) Nacci (Nâcî)*'den türemiş ve hocasının ismi olması mümkün gibi görünmektedir. (Azîz Ahmed, 1980, s. 134)

Michael Scot öncesinde de bahsettiğimiz gibi 1228'de Leonardo ve Stefan'dan tercüme yapmıştır. II. Frederick bunları okumuş ve matematik ve geometriye dair problemlerde ilmi tartışmalar yapmışlardır. Filistin'de iken (1228-1229) II. Frederick Arap matematikçilerini toplamıştır. Ebu'l-Fidâ'nın dediğine göre onlara Hendese ve Astronomi ile ilgili sorular göndermiştir. Onu sorusunu matematik bilimlerinde en başta gelen aynı zamanda astronom ve Urmevîn'in de hocası olan şeyh u allâme Musullu Kemâleddin Musa İbn Yunus çözmüştür. (Azîz Ahmed, 1980, s. 105)

g. Astronomi

Orta zamanlarda yazılan eserlerin çoğu astronomi ilmiyle ilgilidir. Astronomi en eski bilim dallarındandır. *Kitâbu'l-Macesti* Avrupa'da *Almagest* diye bilinmektedir. Kitap ilk defa Sicilya'da 1163'de Latinceye Yunancadan tercüme edilmiştir. Ancak bu kötü bir çeviridir. Cremona'lı Gerard (1114-1187) tarafından Yunanca çeviriden 12 yıl sonra Tuleytula'da Arapçadan Latinceye bir tercüme yapılmıştır (1175). Gerard'ın bu çevirisi 15. asra kadar en baş çeviri olmuştur. (Azîz Ahmed, 1980, s. 103)

II. Frederick 3. Haçlı seferi için Filistin'e geldiğinde Eyyübî sultanı el-Kâmil'den Astronomiyi bilen birini istemiştir. Sultan da Hanefî adıyla bilinen Te'âsîf olarak meşhur, Alâmeddîn Kayser'i gönderdi. O Astronomi ilminde döneminin en önemli kişilerindendir.

Michael Scot orta zamanların en meşhur astronomi mütercimlerindedir. Sicilya'da II. Frederick adına çeviriler yapmıştır. Batlamyus'tan da çeviri yapan Michael 1235'de ölmüştür. Yerine Giorgio d'Antiochia (e'l-Antâkî) (1090-1151) geçmiştir. Stefan, Frederick'in oğlu Kral Manfred için Arapçadan Latinceye astronomiye dair bir risale ve Arapça *Zîc*'ler çevirmiştir.

Frederick tıp, mekanik, hendese, matematik, zooloji, kozmoloji gibi birçok akli ilimlere önem vermiştir. Ayrıca astronomi, kimya sihir ve büyü ile ilgili kitaplarla da ilgilenmiş, çevirilerini yaptırmıştır. Bundan dolayı Dante İlahi Komedyası'nda büyü kitabı çevirdiği için Michael Scot'ı cehenneme koymuştur.

h. Optik ile ilgili

I. William zamanında (1160) Batlamyus'un eseri *Kitabu'l-Menâzır (Optik Kitabı)* Sicilya'daki Tersane emiri Palermolu Eugenius tarafından (1130-1202) çevrilmiştir. Arapça aslından, Yunanca aslıyla karşılaştırarak tercüme yapılmıştır. (Azîz Ahmed, 1980, s. 136)

II. Frederick Eyyübî Sultanına zor meseleleri içeren 7 problem sunup Müslüman optikçilerin bunu çözmelerini istemiştir. Bunların 3'ü optikle ilgilidir. Fakih Şahâbeddîn kitabında bunlardan bahsetmiştir (1285). (Azîz Ahmed, 1980, s. 137)

1. Felsefe ve Mantık

İfrîkiye ilk defa felsefeyi İmran b. İshak'la tanımıştır. (Said Deveci, 1972, s.40) Tabip olmasının yanında felsefeyle çalışmalar da yapmıştır. Felsefe kitapları halkın seviyesine göre yazmış, halka felsefeyi sevdirmiştir. Dönemi düşünürsek ve bölge insanının mutaassıp (dönemin Mâlîki mezhebi mensupları aklî ilimlere sıcak bakmamıştır) yapısını göz önüne alırsak halkın felsefeye ilgi göstermesi dikkat çeken bir husustur. İmran b. İshak'ın öğrencisi el-İsrâîlî hocasının başlattığı çalışmaları devam ettirmiş ve bölgede Felsefe çalışmalarını devam ettirmiştir. Yahudi kökenli olan ve Mısır'da doğan İshak b. Süleyman göz doktorudur. Kayravân'a gelip İmran b. İshak'ın talebesi olmuştur. Ağlebiler sonrası da Fatimi halifelerinin özel doktoru olarak hizmet etmiştir. Birçok öğrenci yetiştirmiştir. (Said Deveci, 1972, s.41)

Normanlar döneminde Felsefe ve Mantıkla ilgili Michael Scot II. Frederick için İbn Rüş'ten ve Aristoteles'in Arapçaya çevrilmiş kitaplarından Latinceye çok sayıda çeviriler yapmıştır. Aynı şekilde İbn Sina'nın eserlerinden de çeviriler yapmıştır. İbni Meymûn'un serlerinden de çeviri yapılmıştır. Avrupa'da İbn Rüş'tün eserlerinden en çok çeviriyi Michael Scot yapmıştır. Micheal Scot, Endülüs ile Sicilya arasında en önemli bağlantıdır. Tuleytula'daki birikimi çevirilerle Sicilya'ya aktarmıştır. (Azîz Ahmed, 1980, s. 105)

Onun çevirileri çok mühimdir. Zira İbn Rüş'tün Felsefe şerhleri Arapça olarak bize ulaşmamıştır. Ulaşan şerhler ise Michael Scot'ın Latince İbn Rüş't tercümeleridir. Aristo'nun kitaplarını da Avrupa'ya tanıtan yine odur. Bu sebepten Michael Scot orta zamanlarda düşünce tarihinde en önemli kişilerden biridir. (et-Tayyibî, 1990, s. 137)

İbn Cevzî Sicilyalı Arap filozoftur. II. Frederick ile görüşmüş biridir. Frederick Filistin'i ziyaret ettiğinde İbn Cevzi, ona İlmi Kelam ve Mantık ile ilgili dersler vermiştir. Frederick Kuzey İtalya'daki *Bologna Üniversitesi*'ne (Kuruluşu 1088, Dünyanın en eski üniversitesi kabul edilir) Mantık ve Anatomi ile ilgili kitaplar hediye edip çevrilmesini emretmiştir.

Kadı Cemaleddin b. Vâsıl, Güney İtalya'da kaldığında *er-Risâletü'l- İmperatûriye* adında Kral Manfred için bir mantık risâlesi yazmıştır. (et-Tayyibî, 1990, s. 138)

i. Doğa Târîhi (Botanikve Zooloji) ve Kuşlar (Şahin/Doğan) ile Avcılık

II.Frederick her türlü hayvanın terbiyesine aşırı özen gösteren biridir Almanya ve İtalya yolculuklarında yanında birçok hayvan götürmüştür. Bunlardan bazıları fil ve deve gibi, oralarda bilinmeyen hayvanlardır. Ayrıca kral yine yanında kaplan, aslan, panter/leopard, süt beyaz şahin, Mısır sultanının hediye ettiği zürafa gibi hayvanları da götürmüştür. O zürafa muhtemel ki Avrupa'nın gördüğü ilk zürafadır.

Kral, Arap atları getirip yerel atlarla melezleme yapmıştır. Malta adasında deve ve şahin yetiştirme çiftliği kurmuştur. İtalya'nın güneyindeki *Lucera* kentinde (Müslüman kolonisi) Leopard yetiştirmiştir. Hareketlerini incelemek için hayvanın tezekleri üzerinde inceleme yapmıştır. Frederick kuşlara hayrandır. Onları her fırsatta kullanmış, ava çıkarsa mutlaka kuşlarla av yapmıştır. 30 sene boyunca şahinleri incelemiştir. Yüksek meblağlar ödeyerek doğudan kuşların bakımı için uzmanlar getirtmiştir.

II. Frederick için Michael Scot, Aristo'nun *İlmü'l-Hayvânât*, özellikle *De Animalibus* eserini İbn Sina'nın yorumu ile Arapçadan Latinceye çevirmiştir (1232). Frederick'in şahin terbiyesi ve avıyla ilgili yazdığı kitabı 30 yıllık tecrübeleri, bilgi ve uygulamalarını içerir. *De Arte Venandi cum Avibus* adlı bu kitabı kral oğluna ve torunlarına hediye etmiştir (1241). Frederick kitabında doğu kaynaklarından da derlediği şahin avcılığına dair tecrübelerinden bahsetmiştir. Şam güvercininden bir bölümde, diğer birinde de şahinlerin gagasına namlu takmada Arap usullerini anlatmıştır. Frederick bu yöntemleri batıya birçok Arap şahin terbiyecisinin tecrübelerini de dikkate alarak tanıtmıştır. (et-Tayyibî, 1990, s. 140)

Kitabının girişinde Frederick, Aristo'dan farklı düşündüğünü ifade etmiştir. Zira filozofun sadece teorik gördüğünü ve pratikte deneyiminin olmadığını söyleyip devamında doğudan getirdiği Arap terbiyecilerin usullerini anlatmıştır. Frederick tecrübe ve gözlemlere önem veren biridir. Kitabının güzelliği kitabî bilgilerden uzak gözlem ve tecrübeye dayanan bilgilerden oluşmasıdır. Bu kitap bilgi boşluğunu değil tecrübe boşluğunu dolduran bir kitaptır.

Kral ayrıca avcı şahin bakıcılarının yazdığı bir risaleyi Arapçadan çevirtmiştir (*De Scientia Venandi per aves*). El-Antâkî'nin çevirdiği bu kitap Frederick'in başucu kitabıdır. Yine bu alanda Bath'lı Adelard tarafından *el-Mesâilu't-Tabî'iyye'nin* Fizyoloji ile ilgili kısımları çevrilmiştir.

Frederick İtalya'nın güneyinde *Apulia* şehrinde kurduğu devekuşu çiftliğine Mısır'dan uzmanlar getirmiştir. Devekuşu yumurtasını güneşin ısısında test edip gözlem yapmıştır.

j. Şiir

Miguel Asin Palacios'un tartışmalı da olsa bir teorisi vardır. Dante'nin *İlahi Komediye'sini*, İbn Arabî'nin *Futûhât-ı Mekkiye* ve ebu'l-Âlâ el-Ma'rî'nin *Risaletü'l-Gufrân* adlı kitabından faydalanarak yazdığını iddia eder. Söylediklerinde haklılık payı vardır, zira Dante Arapça'dan yapılan özellikle felsefe kitaplarından haberdardır. *Convito (şölen)* kitabında Ebî Ma'ser el-Belhî, Feragânî, Gazâlî ve Batrûcî'ye işaret eder. İbn Sinâ'ya da hem *Convito (Şölen)*'de hem de *İlâhî Komedyâ'da* işaret eder. Dante şüphesiz bu çevirilerden haberdardır. İbn Rüş'ten de izler vardır. İlâhî Komedyâ'da Yunan filozofların da katıldığı kutsal alana -*Purgatory (Araf)*- İbn Sinâ'yı da koyar.

Ölüm, Cennet, Cehennem ve Araf'a yolculuk ruhun sembolik yolculuğudur. 12. Asrın sonlarında Sicilya bölgesinde yazılan yazarı bilinmeyen Latince bir kitapta kıssa anlatılır. Ahirete girişin sembolize edildiği bu kıssayı Dante biliyordu. Zira bu kıssaya eklemeler yaparak yeniden yazdığını ve eserlerindeki İslâm etkisini Munaz ve Cerulli'nin yaptığı çalışmalar ortaya koymuştur. Ayrıca *Kitâbu'l-Mi'râc* (İl Libro Della Scala) adlı kitaptan etkilendiği görülmektedir. Bu kitabı Arapça'da Kastaliye diline Yahudi asıllı İbrâhîm el-Fâkim çevirmiştir. Kitap sonra Latinceye *Liber Scalae Machomati* adıyla çevrilmiş ve sonra da Fransızca'ya *Livre De Leschiele Mohamet* adıyla tercüme edilmiştir.

Müslümanların cennet tasvirleri Avrupa'ya bu tercümelerle aktarıldı. Bizanslı Theophonos'un, Haham Peter Alfonso ve Peter the Venerable'm kitaplarında olduğu gibi,

XII. Ve XIII. yüzyıl, cennet-cehennem tasvirleri İslâm akidesine göre anlatılmıştır. (Azîz Ahmed, 1980, s. 110)

SONUÇ

Ağlebiler dönemi ve Normanlar dönemi birbirinin mütemmimi olarak Sicilya tarihi, Avrupa tarihi ve İslam Medeniyet tarihi adına çok önemli bir safhadır. 827'den itibaren adaya hâkim olan Arap Müslümanlar Bizans'tan devraldıkları Sicilya'yı İslam kültür ve medeniyetine büründürmüşlerdir. Adada başta ticari ve zirai olmak üzere mimari, askeri, dini, her alanda çalışmalar yapmışlardır. Norman istilasına kadar iki buçuk asır boyunca ada İfrîkiye'nin doğal uzantısı olmuştur. *Medine* dedikleri başkent Palermo adeta küçük bir Kayravân'dır. İfrîkiye'deki istikrar ve entelektüel gelişmeler adaya taşınmıştır. Adanın fetih dönemi Ağlebilerin yükseliş dönemidir. Üç çeyrek asır süren Ağlebi hâkimiyetini Fâtimiler bu mirasla devralmıştır. Ağlebilerin kurduğu Beytü'l-hikme bölgenin entelektüel gelişimi için bir üs olmuştur. (et-Temîmî, 2011, s. 40) Burada yapılan çalışmalar da Endülüs ve Sicilya üzerinden Avrupa'ya yayılmıştır. Bu noktada Sicilya İfrîkiye'de ve doğudaki birikimin Avrupa'ya aktarıldığı bir üs olmuştur. (el-Mennân, 2009, s. 125)

Ağlebiler dönemi başlayan entelektüel çalışmalar ve Fâtimi- Kelbi hakimiyetinde yapılan çalışmalar, Normanlar böyle bir mirasa sahip olarak adaya hâkim olmuştur. Onlar bu mirası reddetmemiş aksine sahiplenip devam ettirmişlerdir. Müslümanlardan başta askeri olmak üzere idari, mimari, hemen her alanda tecrübelerinden faydalanmışlardır. Zira İslam kültürü o dönemin Akdeniz havzasının politik, siyasi, ekonomik, dini, kültürel olarak en gelişmiş ve en güçlü kültürüdür.

Norman kralları Müslüman sultanlarını örnek alıp inançları her ne kadar Hristiyanlık olsa da hayat görüşlerini İslamlaştırmışlardır. Bunu bazen çok ileri götürdükleri için sık sık papalık tarafından kafirlikle itham edilip aforoz edilmişlerdir. Budan dolayısıdır ki Sicilya adasında Normanlarda giyimlerinden adetlerine, mimariden askeri, idari sistemlere kadar, her noktada İslam medeniyetinin izleri vardır.

Normanların yaptıkları en mühim iş tercümelemlerle doğudaki bilgi birikimini tercümelerle aktarmaları ve Avrupa'ya tanıtıp taşımalarıdır. Bu birikim birçok alanda başta İtalya olmak üzere güney Avrupa'yı etkilemiştir. II. Frederick döneminde adayı ziyaret eden Siraceddin Urmevi 4 yıl adada kalıp buradaki alimlere mantık fizik ve metafizik okutmuştur. Urmevi, *Metâli'ul'l-Envâr* adlı kitabıyla İslam dünyasındaki en önemli mantık kitabının yazarıdır. İbn Sina'nın takipçisi, onun kitaplarına şerhler yazmış ve çok iyi bir kelamcı ve usulü fıkıh (Metodoloji) yazarıdır. Hocası Musul havzasından Kemaleddin ibn Yunusdur. İbn Yunus, İncil ve Tevrat'ı yorumlamada Hristiyan ve Yahudi din alimlerinden daha ileride biridir. Bu önemli bir ayrıntıdır. Zira Hristiyan kelamı 1250'den sonra başlamıştır. Avrupa'daki yüksek Skolasizm'in en önemli kişilerinden Aquinumlu Thomas ve diğerleri olduğunu ve bunların Sicilya, İtalya bölgesinde yaşadıklarını göz önüne alırsak Hristiyan kelamının kuruluşunda Sicilya'da yapılan bu mantık ve kelam çalışmalarının etkisi vardır demek mümkün gibi görünmektedir.

Ağlebîler döneminde küçük birer köy olan İfrîkiye şehirleri Ağlebîlerin eğitim ve mimari faaliyetleriyle birer İslam şehrine dönüşmüştür. Yeni kurulan Abbasiye ve Rakkâde şehirleri Ağlebîlere başkentlik yapmıştır. Gerek buralarda gerekse Kayravan, Sûse, Safâkus, Tunus ve fethedildikten sonra Sicilya'da birçok dini askeri sivil ve kamusal eserler inşa etmişlerdir

Ağlebîler'in yaptığı en önemli iş Abbasi Devleti'ndeki bütün gelişmeleri yıllık takip edip onları İfrîkiye'ye getirmeleri olmuştur Her sene bazen senede iki defa Bağdat'ta gönderilen kabile o yıl Bağdat'ta yaşanan gelişmeleri, yazılan kitapları, bilimsel çalışmaları hatta modayı, bunların yanında döneminin bilim adamlarını yüksek meblağlar ödeyerek İfrîkiye'ye getirmişlerdir. Rakkade'de kurdulari Beytülhikme'de bölgede ilk defa pozitif bilimlerin çalışılmasına başlamışlardır.

Bağdat'taki Beytülhikme'nin bir küçük modeli olan bu kurum başta Tıp, Felsefe Matematik, Astronomi, Kimya gibi birçok fen bilimlerinin çalışıldığı yer olmuştur. Ayrıca Bağdat'tan çoğaltılıp getirilen kitaplarla ve Latince'den Arapçaya çevrilen eserlerle kütüphane kurulmuştur. Burada döneminin meşhur tıpçılarından İmran b. İshak gibi, yine meşhur Felsefe ve Matematikçisi Ebu'l-Yüsr İbrahim b. Ahmed eş-Şeybânî (ö. 910 Kayravân) gibi bilginlerin akademik çalışmalar yapıp ders verdikleri yer olmuştur. 7 km uzağındaki Kayravân da bölgenin ilim merkezidir. Ancak orada devlet desteği olmadan bireysel olarak ve mescitlerde sadece dini çalışmalar (*Fıkıh*) yapılmaktadır. Bölgede yaygın olarak Maliki mezhebi vardır. Bölgedeki alimler doğuya gidip İmam Malik'ten ders almışlar ve bölgeye Maliki mezhebinin yerleşmesini sağlamışlardır. İmam Sahnûn ve Esed b. Furat gibi Maliki alimler yaptıkları çalışmalarla yüzlerce öğrenci yetiştirmişler ve Maliki mezhebinin baş eserleri olan Esediye ve Müdevvene'yi yazmışlardır.

Yapılan ilmi çalışmalar bölge için ilktir. İstikrar ve refah bölgenin kültür ve medeniyetini arttırdığı gibi ilmi çalışmalara da uygun ortam hazırlamıştır. Burada yapılan çalışmalar sonrasında Endülüs'e ve Sicilya'nın fethiyle de önce adaya oradan İtalya'ya ve son olarak da Avrupa'ya kadar etkileri devam edecek bir süreci başlatmıştır. Sicilya'nın fethiyle Ağlebî hakimiyeti başlayan adada ilmi çalışmalar da başlamıştır. Adaya İfrîkiye'deki her türlü gelişim, ticari, zirai, sanayi, ekonomik, sosyo-kültürel ve bilimsel çalışmalar transfer edilmiştir.

1061'de adanın işgaline başlayan Normanlar 1091'de adadaki İslam hakimiyetine son vermişlerdir. Ancak İslam kültür ve medeniyetini sahiplenmişler, Müslümanların yönetim sistemlerini, divanlarını ordu sistemi ve para basma usullerine kadar hemen her konuda taklit edip adada yüksek İslam medeniyetinin oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Müslüman dünyasındaki bilgi birikimini Arapçadan başta Latince olmak üzere Avrupa dillerine çeviriler yaparak taşımışlardır. Bu birikim Güney İtalya üzerinden Avrupa'ya aktarılmış ve Rönesans'ın başlamasında etkisi olmuştur.

Skolastik düşüncenin aklı pasifleştirdiği bu bölgelerde Latin alimler aklın mahsulü olan astronomi, felsefe, tıp, hesap, hendese gibi bilimlere çalışmanın tadına varmışlar ve aklın gücünü keşfetmişlerdir. Bu onlarda ilme olan bağlılık ve öğrenme arzusunu ortaya çıkarmıştır.

Kilisenin baskısı sonucu daha da güçlenen bu ilmi çalışmalar ileride aydınlanmanın ortaya çıkışına da zemin hazırlamıştır.

Kaynakça

- Abdulmin'im Raslân, **el-Hadâretü'l-İslâmiyye fî Sıkıliyye ve Cenûbi İtalya**, Dâru'l-Kitâbi'l-Câmi'î, Tihâme, 1980.
- Abdulkerîm Gullâb, **Kırâatün Cedîdetün fî Târîhi'l-Mağribi'l-Arabî**, Dâru'l-Garbi'l-İslâm, Beyrut, 2005.
- Ahmed Tevfik el-Medenî, **El-Müslimûne fî Cezîreti Sıkıliyye ve Cenûbi İtalya**, Neşr: Mektebeti'l-İstikâme, Tunus Tab': el-Matba'atü'l-Arabiyye, Cezayir, 1365.
- Ali b. Muhammed b. Sa'îd ez-Zehrânî, **El-Hayâtü'l-İlmiyye fî Sıkıliyyeti'l-İslâmiyye**, Câmi'a Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1993.
- Bû Şârib Cemîle, **Sıkıliyye alâ Ahdi'l-Ağâlibe fî Asri'l-İslâmî**, Câmi'a İbni Haldûn, Tiaret Fas, 2014.
- Deveci Sa'îd, **Beytü'l-Hikme**, Müessesetü Dâr'l-Kütüb, Mısır, 1972.
- Dirâsâtu İfrîkiye, **Merkezi'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İfrîkiye**, Benû Ağleb, Senelik Dergi, Sayı:20, Tunus, 2009
- Doktor Ben Ahmed Koveydar, **Min Tirâsi Tıbbi'l-İslâmî**, İsdârâtu Şebeketü'l-Ulûmi'n-Nefsiyyeti'l-Arabiyye, Tunus, 2013.
- Doktor Azîz Ahmed, **Târîhu Sıkıliyyeti'l-İslâmiyye**, Arapça'ya çev: Emîn Tevfik et-Tayyibî, Dâru'l-Arabiyyeti lil-Kitâb, Tunus, 1980.
- Doktor Hüseyin Eskân, **Târîhu't-Ta'lîmi bi'l-Mağribi hilâl-i Asri'l-Vasît**, Menşûrâtu'l-Mu'ahhadi'l-Mülkî li's-Sekâfetil-Emâziğiyye, Rabat, 2004
- Doktor Abdulhamîd Hüseyin Hammûde, **Târîhu'l-Mağribi fî'l-Asri'l-İslâmî Münzü Fethi'l-İslâmî ve Hattâ Kıyâmi Devleti'l-Fâtimiyye**, Dâru's-Sekâfeti'n-Neşr, Kâhire, 2007.
- Doktor Hüseyin Mu'nis, **Me'âlim Târîhü'l-Mağrib ve'l-Endülüs**, Dâr el-Reşâd, Kâhire, 4. Baskı 2000.
- Doktor Assâmaddîn Abderraûf el-Fakî, **Târîhu'l-Mağrib ve'l-Endülüs**, Mektebe Nühzetü'ş-Şark, Câmiatu'l-Kâhire, Kâhire, 1984.
- Doktor Emîn Tevfik et-Tayyibî, **Dirâsetün fî Târîhi Sıkıliyyeti'l-İslâmiyyeti**, Dâr-ı İkra' Mektebe Şâmile, Trablus, 1990.
- Doktor es-Seyyid Abdulazîz Sâlim, **Târîhu'l-Mağribi fî Asri'l-İslâmî**, Müessesetü Şebâbi'l-Câmia, İskenderiye, 1999.
- Ebî Bekr b. Abdullâh b. Muhammed el-Mâlikî, **Riyâzu'n-Nufûs**, thk. Beşîr el-Bekkûş, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Ebû Abdullâh İdrîsî eş-Şerîfî, **Nühzetü'l Müştâk fî İhtirâki'l-Âfâk**, Brill Yayınevi, Leiden Hollanda, 1863.
- Feyziye Muhammed Abdulhamîd Nûh, **el-Bahriyyetü'l-İslâmiyye fî bilâdi'l-Mağribi fî Ahdi'l-Ağâlibe**, Câmiatu Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1985.
- Fâris Nâyif Kuhl, **es-Sıkıliyye el-Minâretü'l-Arabiyyeti's-Selâse**, Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, Mekke, Tarihsiz
- Haydar Kâsım et-Temîmî, **Beytü'l-Hikmeti'l-'Abbâsî**, Dâru Zahrân, Umman, 2011

- İbnu'l'Abbâr, **el-Hilyetu's-Siyerâ**, tahkik: Hüseyin Mu'nis, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1985
- İbnu'l-İzârî, **Kitabu'l-Beyâni'l-Mağrib fî Ahbâri Endülüs ve'l-Mağrib**, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1983.
- İhsan Abbâs, **el-Arab fî Sıkılye**, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, Lübnan, 1975.
- Muhammedu'l-Emîn Muhammed ve Muhammed Aliyyü'r-Rahmânî, **el-Müfid fî Târîhi'l-Mağrib**, Dâru'l-Kitâb-Dâru'l-Beyzâ, Rabat, Tarihsiz.
- Muhammed 'Alîlî, **İş'â'u'l-Fikrî Fî Ahdi'l'Ağâlîbe ve'r-Rüstemiyyîn**, Câmi'atü Ebî Bekr Belkâid, Cezair, 2008.
- Muhammed Ali Dibûz, **Târîhu'l-Mağribi'l-Kebîr**, Muessese Tawalt es-Sekâfe, Libya, 2010.
- Rakîk el-Kayravânî, **Târîhu İfrîkiyye ve'l-Mağrib**, Tahkîk: Muhammed Zaynham Muhammed Azab, Dâru'l-Fercânî, Trablus, 1994.
- Muhammed Kablî, **Târîhu'l-Mağrib**, Dâru'l-Beyzâ', Rabat, 2011.
- Muhammed b. Abdulmun'im el-Himyerî, **er-Ravdu'l-Ma'târ fî haberi'l-Aktâr**, Tahkîk: Hassân Abbâs, Mektebe Lübnân, 1984.
- Michele Amari, **El-Mektebetü'l-Arabiyyeti's-Sıkılye**, tahk. Kâsım Muhammed er-Receb, Leibzig1857
- ÖZKUYUMCU Nâdir, **Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi**, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Refîde İsmâil Atâ el-Menân İsmâil, **Beytü'l-Hikmeti'l-Bağdâdî ve Eserihî fi'l-Hareketi'l-İlmiyyeti fî evleti'l-Abbâsiyyeti**, Cami'atu'l-Hartûm, Sudan, 2009
- Sa'd Zağlûl Abdulhamîd, **Târîhu'l-Mağribi'l-Arabî 2**, Münşe'atu'l-Ma'ârif, İskenderiye, 1979.
- Şahâbuddîn Yakut el-Hamavî, **Mu'cemu'l-Buldân**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1977
- Yâsir Tâlib Râcî el-Hazâ'ila, **Mevkifu'l-Hilâfeti'l-Abbâsiyyeti mine'd-üveli'l-Müstekilleti fi'l-Mağrib**, Câmiatu'l-Ürdüniye, 2008.
- Muhammed Muhammed Zeytûn, **El-Kayravân ve Devruhâ fi'l-Hadâreti'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1988